

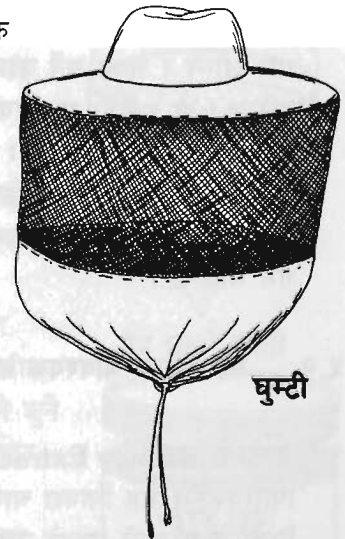
भाग ५

मौरी पालनमा प्रयोग हुने उपकरणहरू

आधुनिक ज्ञान र शीपको उपयोग गर्न खास खास सर-सामानको खाँचो पर्छ । त्यस्ता सामानको अभावमा नयाँ प्रविधि उपयुक्त ढङ्गले संचालन गर्न सकिदैन । त्यसैले आधुनिक मौरी पालन भन्ने बित्तिकै घार निरीक्षण गर्दा, मह भिक्दा, तथा मौरीघार सार्दा, र मौरीको अन्य व्यवस्थापनको लागि उपकरण आवश्यक हुन्छ । ती यस प्रकार छ ।

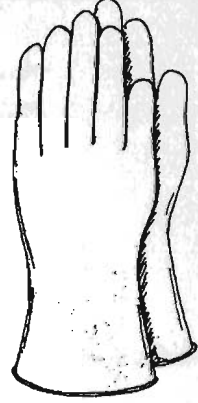
५.१ घार निरीक्षण गर्दा आवश्यक पर्ने उपकरणहरू

१) **घुम्टी (Bee Veil)** : यो कपडा र भूलको लागि प्रयोग हुने कालो जालीबाट बनेको हुन्छ । कसै कसैले साधारण किसिमको टोपीमा कपडा तथा जालीको प्रयोग गरी घुम्टी बनाउँछन् । मौरीले विशेष गरी मानिसको मुखमा आक्रमण गर्ने भएकोले मुखको सुरक्षाको लागि घुम्टी प्रयोग गरिन्छ । घुम्टी मौरीघार निरीक्षण गर्दा, मौरीघार सार्दा विशेष रूपले प्रयोग गरिन्छ । घुम्टीमा कालो जाली प्रयोग गर्दा कोषमा भएको अण्डा तथा लार्वा स्पष्ट देखिन्छन् ।

घुम्टी

२) **पन्जा (Gloves):** यो बाक्लो कपडा वा छालाबाट बनेको हुन्छ । मौरीपालकले मुख जोगाउन घुन्टी प्रयोग गरे जस्तै हातमा मौरीले चिल्ल नपाओस् भनी पन्जाको प्रयोग गरिन्छ । मौरीघार निरीक्षण तथा मौरीघार सार्ने काममा बिशेष गरी पन्जाको प्रयोग हुन्छ । तर दक्ष मौरीपालकले पन्जाको प्रयोग नगरीकन नै मौरीघार चलाउन सक्छन् ।

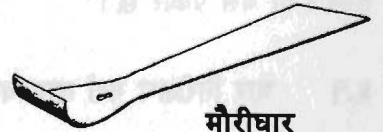
पन्जा

३) **धूवाँदानी (Smoker):** यो टिनको बट्टा, छाला तथा काठबाट बनाएको हुन्छ । यसको प्रयोग मौरीघार निरीक्षण गर्दा, मह फिक्दा, मौरीघार सार्दा मौरीलाई पन्छाउने अभिप्रायले मौरीगोलामा धुवाँ दिनलाई गरिन्छ । यसको प्रयोगबाट आवश्यकता अनुसार धूवाँको मात्रामा फेरबदल गरी घारमा धुवाँ दिन सकिन्छ । गाउँघरमा मौरीपालकहरूले धूवाँदानीको अभावमा भुम्रो सल्काई मौरीगोलामा धूवाँ दिने काम गर्दछन् । यसको प्रयोगबाट धूवाँको मात्रा तलमाथि गर्न असजिलो हुन्छ । जे भए तापनि गाउँघरमा भुम्रो नै प्रयोग हुन्छ ।

धूवाँदानी

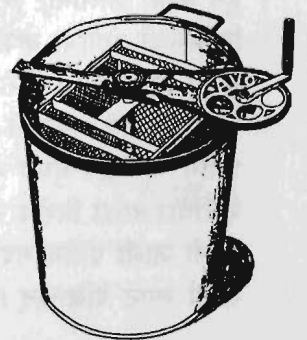
४) **मौरीघार खोल्ने औजार (Hive Opening Tool):** मौरीगोला निरीक्षण गर्दा कहिले काहीं सम्पूर्ण फ्रेम एक आपसमा टाँसिएको पाईन्छ । त्यस्तो अबस्थामा घार खोल्ने र सफा गर्ने काममा यो औजार प्रयोग गरिन्छ । यो हथौडा आकारको भएकोले यसलाई हथौडा पनि भन्न सकिन्छ । यो फलामबाट बनेको एक छेउ धारिलो र अर्को छेउ मोडिएको हुन्छ । यसबाट आवश्यकता अनुसार अन्य कार्यहरू पनि गर्न सकिन्छ ।

मौरीघार

५.२ मह फिक्दा आवश्यक पर्ने उपकरणहरू

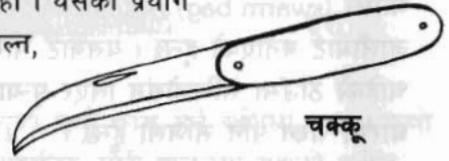
१) **महदानी (Honey Extractor):** परम्परागत मौरीपालकहरूले मह फिक्दा चाका काटी हातले निचोरी मह निकाल्ने गरेकोले महको उत्पादन घट्ने, सो चाका मौरीले प्रयोग गर्न नसकी पुनः अर्को चाका बनाउन समय लाग्ने साथै मौरीले महको प्रयोग मैन उत्पादनमा लगाउने र यसरी निकालेको महको गुणस्तर राम्रो नहुनाको कारणले महको

महदानी

उचित मूल्य पाउन सकिदैन । यसकारण यी असुविधा हटाउन आधुनिक मौरी पालनमा महदानीबाट मह भिक्ने गरिन्छ । यसबाट मह भिक्दा चाका नबिग्रने र मौरीले यसलाई पुनः प्रयोग गर्न सक्ने, शुद्ध महको उत्पादन हुने र उत्पादनमा बृद्धि हुने भएकोले हाल आधुनिक मौरी पालनमा महदानीको प्रयोग बढी लोकप्रीय भएको छ । यो महदानी साइकलको धिर्नी, चैन र जस्तापाताबाट बनेको हुन्छ ।

- २) **चक्कू (Knife):** यो साधारण किसिमको चक्कू हो । यसको प्रयोग मह भिक्दा, मह चौकोसमा टालेको महकोष खोल्न, मौरीघार निरीक्षण र मौरीघार सार्ने बेलामा चाका काट्ने काममा प्रयोग गरिन्छ । चक्कू नहुँदा खुकुरी, हँसिया पनि प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

- ३) **चाका राख्ने किस्ती (Honey Tray):** जब हामी मह भिक्छौं त्यति बेला महचाका (मह भएको फ्रेम) राख्नलाई किस्तीको प्रयोग गरिन्छ । यो भाँडा स्टील, सिल्वर, तान्बिन तथा प्लाष्टिकको हुन सक्दछ । किस्तीको साटो साधारण धाल पनि प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

चाका राख्ने
किस्ती

- ४) **मह छान्ने जाली (Honey Strainer):** मह भिक्की सकेपछि त्यसलाई प्रशोधन गर्ने क्रममा छान्ने काम गरिन्छ । यो कार्य जालीको मद्दतले गरिन्छ । यस बाहेक पातलो कपडाबाट पनि मह छान्न सकिन्छ । छान्ने कार्य माथि महको शुद्धतामा निर्भर पर्दछ ।

- ५) **मह राख्ने भाँडा (Honey Jar):** मह छान्ने कार्य पूरा भइसके पछि त्यसलाई भण्डार गर्ने काम हुन्छ । परम्परागत तरीकाबाट मह भण्डार गर्दा माटोका भाँडा या काठको भाँडामा राख्ने चलन रहे तापनि हाल शीशाको भाँडोमा भण्डार गर्ने चलन बढेर गएको छ । यो हुनुको कारण शीशामा भण्डार गर्दा बढी सुरक्षित भई धेरै समयसम्म राख्न सकिने भएकोले हो । कुनै कुनै ठाउँका मौरीपालकहरूले मह भण्डार गर्न प्लास्टिकका भाँडाहरू पनि प्रयोग गरेको देखिन्छ । प्लास्टिकका भाँडाहरूमा लामो समयसम्म मह भण्डार गर्नाले प्लास्टिक भाँडाको गन्ध महमा मिसिने हुँदा महको गुणस्तर बिग्रन्छ । त्यसले गर्दा शीशाको भाँडा बढी उपयुक्त तथा राम्रो हुन्छ । मह भण्डारमा मौरीपालकले राम्रो ध्यान दिएन भने महको उचित मूल्य प्राप्त गर्न सक्दैन ।

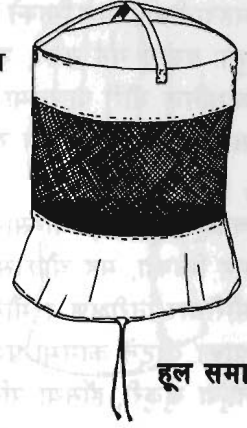
मह छान्ने जाली

मह राख्ने भाँडा

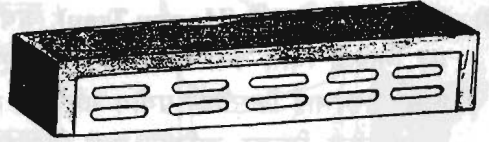
५.३ मोरी पालनमा प्रयोग हुने अन्य सहयोगी उपकरणहरू

- १) **हूल समाल्ने भोला (Swarm Bag):** मोरीले सिजन-सिजनमा नयाँ रानु बनाई हूल निर्यास गर्ने गर्दछन् । त्यस्ता हूल केही टाढा या अफ्यारा ठाउँमा गाँड लागेर बस्ने गर्दछन् हूल निर्यास भएका मोरीलाई समातेर ल्याउने कार्य हूल समाल्ने भोला (swarm bag) बाट गरिन्छ । यो कपडा तथा भूलको जालीबाट बनाएको हुन्छ । यसबाट मोरी समातेर आफूले चाहेको ठाउँमा सजिलोसंग लिएर पुऱ्याउन सकिन्छ । साथै घरमा राख्न पनि सजिलो हुन्छ ।

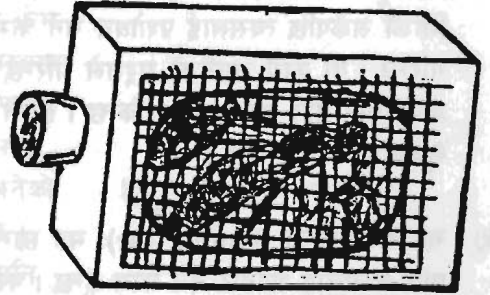
हूल समाल्ने

- २) **रानुढोका (Queen Gate):** हूल निर्यास भएको गोला समातेर नयाँ घरमा राख्दा रानुमोरीघार छाडेर भाग्न नदिन र घर परित्याग गर्नबाट जोगाउन रानुढोकाको प्रयोग गरिन्छ । यस बाहेक मुढे या खोपे घरबाट मोरी आधुनिक घरमा सार्दा पनि रानुढोकाको प्रयोग गरिन्छ । यो ढोकाबाट रानु मोरी बाहेक अरु सबै मोरी आवत-जावत गर्न सक्छन् । यो जस्तापाताबाट बनाईन्छ ।

रानु ढोका

- ३) **रानु पिंजडा (Queen Cage):** मोरी पालनमा कहिलेकाही नयाँ रानु घरमा प्रवेश गराउँदा, मोरीगोला सार्दा तथा हूल समाउँदा रानु मोरी फेला परेको खण्डमा रानुमोरीलाई रानु पिंजडामा राखी मोरी सार्ने तथा नयाँ रानु प्रवेश गराउने कार्य गरिन्छ । यसको प्रयोगले रानु तथा मोरी भागेर जान सक्दैन । रानु पिंजडाको प्रयोगले गर्दा हूल समाल्ने, मोरी सार्ने काम सफलतापूर्वक गर्न सकिन्छ । रानु पिंजडा सलाईको बट्टा जस्तै काठ तथा फलामको जालीबाट बनेको हुन्छ । बाँसको प्रयोगबाट पनि रानु पिंजडा बनाउन सकिन्छ ।

रानु पिंजडा

- ४) **फीडर (Feeder):** पुष्परस प्रवाह कम भएको बेला मोरीगोलालाई बलियो तथा सुरक्षित राख्नको लागि कृत्रिम खाना दिनु अति आवश्यक हुन्छ । यसको लागि प्लेट, कचौरा, फ्रेम फिडर, पोलिथिन

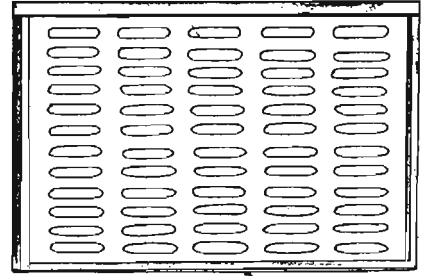
फीडर

फिडर आदिको प्रयोग गरे तापनि बोतल फिडर धेरै जसो ठाउँमा बढी प्रचलित छ । यो सस्तो, चास्नी खेर जान नपाउने, र यसको प्रयोगबाट मौरी डुबेर नमर्ने हुँदा हाम्रो देशमा पनि बोतल फिडर बढी प्रभावकारी तथा उपयोगी भएको छ । यो साधारण प्लास्टिक बोतलबाट बनाईन्छ ।

- ५) **ब्रुश (Bee Brush):** मौरीघार सार्दा र मह फिक्दा चाकालाई मौरीले छोपी राख्ने भएकोले मौरीहरूलाई भ्रान्त ब्रुश या कुचोको प्रयोग गरिन्छ । कुचो या ब्रुशको प्रयोग गर्दा मौरी मर्ने सम्भावना कम हुनुको साथै काम गर्न सजिलो हुन्छ । कुचो साधारण बाबियोको पनि प्रयोग गर्न सकिन्छ । आधुनिक मौरी पालनमा ब्रुशको प्रयोग दिनप्रतिदिन बढिरहेको छ ।

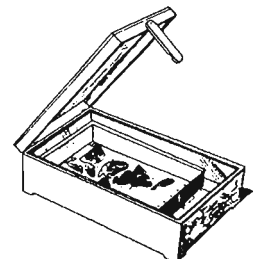
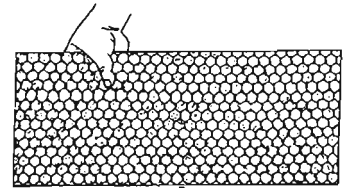

- ६) **रानुछेक्ने पाता (Queen Excluder):** आधुनिक मौरी पालनको लागि यो पनि एउटा आवश्यक सामग्री हो । यो जस्तापाता तथा तारबाट बनाईन्छ । यसमा भएको प्वालहरूबाट रानु मौरी बाहेक अरु मौरीहरू सजिलोसँग आवत-जावत गर्न सक्छन् । यसको प्रयोग मह सङ्कलन गर्ने बेलामा छाउरा कक्ष र महकक्षको बीचमा राखिन्छ । यसबाट

रानुमौरीलाई छाउरा कक्षमा मात्र सीमित राखी त्यसैमा फुल पार्न लगाईन्छ । यसको प्रयोग बढी यूरोपियन मौरी (एपिस मेलिफेरा) मा आवश्यक हुन्छ ।

- ७) **कृत्रिम आधार चाका (Comb Foundation Sheet):** मौरीको प्राकृतिक कोषको नाप तथा साईज अनुरूप मौरीकै प्रशोधित मैनले मेशिनद्वारा तयार गरेको आधारकोषलाई कृत्रिम आधार चाका भनिन्छ । यसको प्रयोगबाट मौरीले छिटो तथा सिधा चाका निर्माणको साथै मह उत्पादनमा बृद्धि तथा चाका बनाउने काममा सघाउ पुऱ्याउँछ । यो यूरोपियन मौरीको लागि अति आवश्यक हुन्छ । विदेशमा मैनको चाका तथा काठको फ्रेमको साटो प्लाष्टिकको फ्रेम तथा चाकाको प्रयोग हुन्छ ।

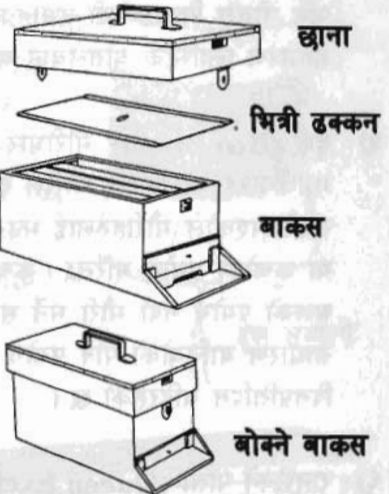

- ८) **मैन पगाल्ने मेशिन (Wax Melter):** आजभोलि सूर्यको किरणबाट मैन पगाल्ने मेशिनको विकास भएको छ । यस

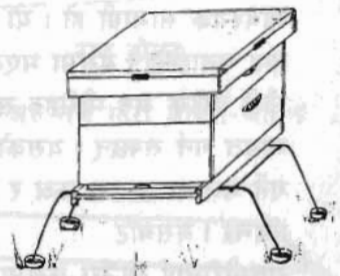
मैन पगाल्ने मेशिन

मेशिनबाट मैन पगाल्दा मैनको गुणस्तर राम्रो हुनुको साथै सजिलो तथा सस्तो हुन्छ । तर तातो पानीबाट पनि मैन पगाली प्रशोधन गर्न सकिन्छ ।

- ९) **बोक्ने बाकस (Carrying Box) :** मौरीगोला एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा लैजान परेमा यो बाकसको प्रयोग गरिन्छ । न्यूक्लियस घरको रूपमा पनि यो बाकसको प्रयोग गर्न सकिन्छ । यसको बनावट अन्य मौरीको घर जस्तै हुन्छ तर यसमा चारफ्रेम मात्र हुन्छन् । हातमा भुन्ड्याउनको लागि हैन्डल तथा हावा आवत-जावत हुनको लागि प्वाल पनि बनाएको हुन्छ । यो बाकसको मद्दतले मौरीलाई यसमा राखेर सजिलोसँग एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा पुऱ्याउन सकिन्छ ।

- १०) **स्टैन्ड तथा कचौरा (Stand and Bowl):** मौरी घर राख्नको लागि चार खुट्टा भएको स्टैन्ड प्रयोग गरिन्छ । स्टैन्डको चार खुट्टामुनि चारवटा कचौरा राखी त्यसमा पानी भरिन्छ । यसले मौरीको गोलालाई कमिलाको आक्रमणबाट जोगाउँछ ।

स्टैन्ड तथा कचौरा

चित्र नं. १५ : मौरी पालनमा उपयोग हुने उपकरणहरू